

Dalok, történelmi háttérrel: Bozó Péter könyve Liszt dalairól

Bozó Péter: *A dalszerző Liszt*. Budapest: Rózsavölgyi, 2017.

Létezik-e olyan zenekedvelő, aki ne hallott volna még Liszt Ferencről? Az ünnepest virtuóz, aki maga körül frenetikus Lisztomániát gerjesztve koncertezett a legjelentősebb világvárosokban; a weimari udvari karmester, aki újszerű szemléletével és azt tükröző zeneelméleti írásaival az Újnómet Iskola művészi elveinek megfogalmazója lett; a zeneszerző, aki a 19. század derekán a szimfonikus költemény műfaját alkotta meg. Mindezek helyett egy jóval kevésbé ismert és első pillantásra kevésbé jelentősnek tűnő oldaláról mutatja be Lisztet Bozó Péter a közelmúltban megjelent könyvében, ahol *A dalszerző Liszt* kerül reflektorfénybe. Felmerül a kérdés: miért is tarthat számot érdeklődésünkre a dalkomponista Liszt, mikor maga a kötet szerzője sem habozik kijelenteni, hogy a zeneszerző még legkiemelkedőbb dalaiban sem éri el a korszak és a műfaj legnagyobbjainak jelentőségét. Egyrészt persze nyilvánvaló az érdeklődés e mellőzött műcsoport iránt, hiszen a Bozó üdítően önironikus megfogalmazásával élve „eretnek tévtan, a muzikológia” képviselői – természetesen jómagamat is beleértve – a régmúlt minden kuriózuma iránt olthatatlan és olykor már-már indokolatlan lelkesedést képesek mutatni. Másrészt azonban, mint az a kötetet közelebbről szemügyre véve bebizonyosodik, nem csupán a szűk szakma, hanem a zenekedvelők számára is tartalmas és tanulságos olvasmányt jelenthet Liszt dalainak elemző bemutatása. Ahogy elmélyedünk a felmerülő kérdéseket minden oldalról alaposan körüljáró, különböző módszertani struktúrákkal felépített fejezetek olvasásában, mindegyre előkerülnek a Liszt alkotópályájáról jól ismert kérdések, a régóta közkeletű témák. Az elemzett dalok apropóján a zeneszerző kapcsolati hálójának kibontása mellett szó esik a példaképeihez, Beethovenhez, Schuberthez való viszonyulásáról, kortársaihoz, Berliozhoz, Wagnerhez fűződő kapcsolatáról. Szintén kirajzolódnak művészetszemléletének azok a meghatározó irányvonalai is, melyek a dalokban csupán csírájukban érhetőek tetten, és az életmű csúcsműveiben érik el legkiforrottabb formájukat. Bármennyire is periférikus témának tűnhet tehát első pillantásra a dalszerző Liszt bemutatása, a közelebbi vizsgálódás hatására ezen a relatíve szűkebb alkotói területen is egészen távlatos perspektívák nyílnak meg az érdeklődő olvasó előtt.

Jelen kötet alapját Bozó 2009-ben elkészült PhD disszertációja (*A Buch der Liedertől a Gesammelte Liederig: Liszt összegyűjtött dalainak első négy füzeté és annak előfutárai*) képezi; a Rózsavölgyi Kiadó jóvoltából megjelent, izlésesen kialakított, keménykötésű könyv borítóján is a dalgyűjtemény, a *Buch der Lieder* címlapja látható. Liszt dalai nem teljesen ismeretlenek a zenetörténész szakma számára, sőt az utóbbi években, évtizedekben kifejezetten bőséges irodalom foglalkozott ezzel a területtel. Bozó könyvének tekintélyes bibliográfiájából mértékadóan tájékozódhatunk a Liszt dalaira specializálódó szakirodalomról éppúgy, mint az általános Liszt-irodalom legalapvetőbb írásairól. Azonban mint arra könyve előszavában Bozó maga is utal, a dalokat

érintő bőséges irodalom csak látszatra tűnhet jelentékenynek – legtöbbje csupán bizonyos részterületekkel, egyes dalok elemzésével foglalkozik behatóbban; az átfogó, összefoglaló jellegű kiadvány ez idáig váratott magára. A késlekedésen azonban nincs mit csodálkozni, hiszen Liszt dalainak már pusztán mennyiségi meghatározása is zavarba ejtő kérdéseket vethet fel. A nehezen felfejthető fonalak összegabalyodásának egyik és talán legfontosabb oka a zeneszerzőre oly jellemző folyamatos, sorozatos revíziók tömkelege.

A kötet főszövege négy nagy fejezetből épül fel, melyeket könnyen befogadható terjedelemmel alfejezetek tagolnak. A témák az alapoktól, azaz a tényszerű adatoktól indulva haladnak az egyre ingoványosabb területek, műelemzések felé. A vizsgált *oeuvre* alapos körüljárása eredményezi a változatos megközelítésmódokat és az ennek megfelelően kiválókatott módszerek alkalmazását. Akad filológiai igényű fejezet éppúgy, mint a vizsgált korszak kultúrtörténeti és politikai tendenciákra koncentrálnó eszmefuttatás. A sokszínűségből rendkívül gazdag kép bontakozik, mely igazán illik a kötet főszereplőjének alakjához.

Az első fejezetben Bozó összképet nyújt az előttünk álló kötetéről, vázolja az egyes körüljárandó kérdéseket. Említés szintjén kerül szóba a revíziók szerepe Liszt műveinek alakulásában. Mivel a kritikai Liszt-összkiadásban még nem látott napvilágot daloknak szentelt kötet, ezért jelenleg nem lehet egyértelműen megmondani, hány dalt is komponált valójában a zeneszerző. A különféle alakváltozatok viszonyulásainak megfejtése időigényes és fáradságos forráskutatást igényel. Az egyes dalok alakváltozásain túl szintén problematikus kérdés a még Liszt életében megjelent, különféle gyűjteményes kiadások értékelése, melyekről a hozzáférhető műjegyzékek nem vagy alig vesznek tudomást. Miután fölvezet az ezt a korántsem egyszerű kiindulási helyzetet, Bozó a szakirodalomnak a különböző műalakokra vonatkozó álláspontjait ütközteti. Mint bemutatja, megoszlanak a vélekedések arról, vajon egyértelmű fejlődést jelent-e egy átdolgozás Liszt dalai esetében, vagy pusztán csak a személyiség formálódásával párhuzamosan alakult ki, s így csupán a megváltozott látásmód minőségileg nem feltétlenül magasabbrendű leképeződése az új műalak. A különböző kiadások és források a legapróbb részletekbe menő fölvezetése, ismertetése következik ezután. A könyv már szinte csak ezért a fejezetért is hasznos forrásanyag a Liszt dalköltészete iránt érdeklődő szakmabeliek és zenekedvelők számára. Hasonló alaposítást tükröz a dalok korszakolását leíró fejezet, mely azonban talán éppen információgazdagsága miatt folyószöveggé olykor az adatdzsungel benyomását kezdi kelteni. Az adatok közötti könnyebb kereshetőséget és tájékozódást egy táblázatos szemléltetés jóval átláthatóbbá tette volna. Bár az egyszerű, áttekinthető rendszerezést éppen a különböző műalakok tennék problematikusnak, és ez a fajta összefoglalás kétségtelenül felületesebbé tette volna a leírást, mégis a folyószöveg mellett az értelmezést segítő kiegészítésként mindenképpen hasznos lehetett volna.

A második fejezet „Víziók és revíziók” címmel a különböző műalakok fentebb már vázolt kérdéseivel foglalkozik. Vizsgálja a zongoraszólam textúrájának kialakítását, az énekszólam állította követelmények értékelésével megkísérli megválaszolni, hogy ki lehetett Liszt célcsoportja a

dalkomponálás során. A különböző hangfekvésekben fennmaradt dalok esetében pedig az egyes énekesek, Liszt állandó vagy alkalmi kamarapartnereiről, ismeretségi körének tagjairól kapunk jellemzést. A tömörségében is rendkívül információgazdag, lexikonszócikkre emlékeztető bemutatás – például Joseph Tichatschek vagy Caroline Unger esetében – a korszak szellemét megidézi ugyan, azonban helyenként az olvasmányos jelleg elvész. Az olykor csak lazán kapcsolódó adatok közepette újra és újra föl kell vennünk a főgondolat elejtett fonalát. Talán csak én vagyok túlzottan vizuális alkat, de itt is hasznosnak éreztem volna akár függelékként egy összefoglaló listát azokról az énekesekről, akik inspirálhatták Lisztet a dalkomponálás során. Az egyes énekesek és Liszt szakmai kapcsolatának intenzitása és időtartama, esetleges közös koncertjeik és az általuk ekkor előadott dalok táblázatos leírása tovább segítené egy nagyléptékű összkép kialakítását.

Izgalmas kérdéskört jár be a harmadik fejezet, melyben Bozó a 19. század uralkodó politikai és esztétikai nézeteinek hatását vizsgálja a zeneszerző alkotókorszakonként változó műfaji, illetve szövegválasztási preferenciáinak tükrében. Lisztet mint világpolgárt mutatja be, többször utalva egy közelmúltban napvilágot látott tanulmányra, melynek szerzője „multinacionális kaméleonként” aposztrofálja a zeneszerzőt. Liszt képlékeny nemzeti identitás valóban izgalmas kérdéseket vet föl. Bár a szó szoros értelmében vett anyanyelve a német volt, mégsem uralta azt teljes biztonsággal – ezt támasztják alá a német szövegre komponált dalaiban egyre felbukkanó prozódiai pontatlanságok. Mivel Liszt 12 éves korától Franciaországban élt, nyilvánvalóan az itt megtapasztalt benyomások hatottak a legmélyebben személyiségének alakulására. Köztudott a magyarság iránt később az 1830-as évek végén fellobbanó szenvedélyes elköteleződés is. Bozó kellő alaposággal foglalja össze és tárja föl az összefüggéseket, melyek sokszor túlmutatnak egyes történéseken, és áttételes jelentéstartalmat rejtenek; ilyen például Heinrich Heine gúnyverse, az *Im Oktober 1849*. A vers a korábban magyar díszkarddal kitüntetett Lisztet gúnyolja ugyan, a közvetlen kiváltó okot azonban alighanem a zeneszerző ekkoriban egyre szorosabbá váló német kötődésében, a weimari udvarhoz fűződő bensőséges kapcsolatában kereshetjük, melyet a Franciaországba emigrált költő korántsem nézett jó szemmel. Bozó az identitáskeresést, identitásváltásokat a történelmi kontextus figyelembe vételével értelmezi, és mindezek tükrében vizsgálja Lisztnek a dal műfajhoz fűződő viszonyának alakulását. A dalok között találunk német, francia, angol, olasz nyelvű szövegűeket; olykor a megzenésítés más stílust idéz meg, mint maga a szöveg sugallná.

A felépített gondolatmenet szépen ível át az utolsó fejezetre, melyben már a szoros értelemben vett zenei és formai elemzések kerülnek középpontba. A *Loreley* elemzése során a dal revíziójának apropóján Bozó hosszasan kifejti a jellemzően liszti kompozíciós technika, a tématranszformáció megjelenési formáiról. Szó esik a Beethoven variációs technikájával fellelhető párhuzamokról és Carl Dahlhaus-nak a kompozíciós módszerre vonatkozó nézeteiről egyaránt. Szintén a *Loreley* anyagában kap fontos szerepet a Trisztán-akkord, a vers erotikus töltetét igazolva; ugyanez az akkord az *Ich möchte hingehn*, illetve a *Wer nie sein Brot mit tränen ass* című dalokban is felbukkan. A kitekintések nem válnak zavaróvá, éppen ez a sokféle utalás segít abban, hogy az olvasó az említett dalokat és azok

jelentőségét Liszt életművén belül elhelyezhesse. A kottapéldákkal gazdagon illusztrált fejezetbe a *Comment, disaient-ils* elemzése során egy értelemzavaró félreszámozás keveredett. A szövegben 68-ként hivatkozott kottapélda nem felel meg a leírásnak, többek között már azért sem, mert a szöveg állításával ellentétben egyáltalán nincs benne bekeretezett rész. Az említett kotta – a kottaaláírást leszámítva – továbbá teljesen megegyezik a 65. kottapéldával, mely azonban valóban tartalmaz néhány bekeretezett ütemet. Hasonlóan zavaró, hogy a szövegben szintén hivatkozott 71. kottapélda gyakorlatilag kimaradt; ez a számozás csak a következő fejezetben, immár teljesen más tartalommal tűnik fel. A leírás alapján valószínűleg a 64. kottapéldát kell értenünk helyette. A kötetet záró alfejezetben a dalciklusokat tárgyalja Bozó. Liszt Schubert-átdolgozásai esetében ezúttal nem hiányoznak a listák és táblázatok, a *Tell Vilmos dalok* elemzése pedig szépen összefoglalja a könyvben korábban felsorakoztatott jelenségeket.

A felmerülő kérdések és kapcsolódási pontok mind a liszti életmű egységességéről tesznek bizonyosságot. Bozó egy az életművön belül kevésbé exponált műfajcsoportban megfigyelhető jelenségeket tárgyal úgy, hogy közben szakadatlanul keresi a kapcsolatot a zeneszerző egyéb alkotásaival és a korszak szellemével, s mindezzel a felvillantott jelenségek továbbgondolására ösztönöz.